

DOMSTOLENS DOM (femte avdelningen)
den 17 juli 2008*

I mål C-94/07,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 234 EG, framställd av Arbeitsgericht Bonn (Tyskland) genom beslut av den 4 november 2004, som inkom till domstolen den 20 februari 2007, i målet

Andrea Raccanelli

mot

Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften eV,

meddelar

DOMSTOLEN (femte avdelningen)

sammansatt av avdelningsordföranden A. Tizzano samt domarna A. Borg Barthet och E. Levits (referent),

* Rättegångsspråk: tyska.

generaladvokat: M. Poiares Maduro,
justitiesekreterare: handläggaren K. Sztranc-Sławiczek,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 10 april 2008,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

- Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften eV, genom A. Schülzchen, Rechtsanwalt,

- Europeiska gemenskapernas kommission, genom V. Kreuzschatz och G. Rozet, båda i egenskap av ombud,

med hänsyn till beslutet, efter att ha hört generaladvokaten, att avgöra målet utan förslag till avgörande,

följande

Dom

- ¹ Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 39 EG och artikel 7 i rådets förordning (EEG) nr 1612/68 av den 15 oktober 1968 om arbetskraftens fria rörlighet inom gemenskapen (EGT L 257, s. 2; svensk specialutgåva, område 5, volym 1, s. 33) (nedan kallad förordning nr 1612/68).

- 2 Begäran har framställts i ett mål mellan Andrea Raccanelli och Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften eV (nedan kallad MPG) angående ett arbetsförhållande som den förre ingått med Max-Planck-Institut für Radioastronomie i Bonn (nedan kallad MPI), ett institut som hör till MPG.

Tillämpliga bestämmelser

De gemenskapsrättsliga bestämmelserna

- 3 Artikel 1 i förordning nr 1612/68, vilken återfinns i avdelning I i denna förordning, med rubriken "Rätt till anställning", har följande lydelse:

"1. Varje medborgare i en medlemsstat skall, oavsett var han eller hon har sitt hemvist, ha rätt att ta anställning och att arbeta inom en annan medlemsstats territorium i enlighet med de villkor som, enligt lagar och andra författningar, gäller för anställning av medborgare i denna stat.

2. Han eller hon skall i synnerhet ha samma förtur till en ledig befattning i en medlemsstat som medborgarna i denna stat."

- 4 Artikel 7 i förordning nr 1612/68, vilken återfinns i avdelning II i denna förordning, med rubriken "Anställning och likabehandling", har följande lydelse:

"1. En arbetstagare som är medborgare i en medlemsstat får inom en annan medlemsstats territorium inte på grund av sin nationalitet behandlas annorlunda än landets egna arbetstagare i fråga om anställnings- och arbetsvillkor, speciellt vad avser lön, avskedande och, om han eller hon skulle bli arbetslös, återinsättande i arbete eller återanställning.

2. Arbetstagaren skall åtnjuta samma sociala och skattemässiga förmåner som landets medborgare.

...

4. Alla klausuler i ett kollektivt eller individuellt avtal eller någon annan kollektiv bestämmelse om rätt att söka anställning, anställning, lön och andra villkor för arbete eller avskedande skall vara ogiltiga, såvitt de föreskriver eller bemyndigar diskriminerande villkor för arbetstagare som är medborgare i de andra medlemsstaterna."

Den nationella lagstiftningen

- 5 Av den nationella lagstiftningen framgår att med "anställningsavtal BAT/2" eller "anställningsavtal BAT II a på halvtid" avses avtal som vid en arbetstid som motsvarar 50 procent av en heltidsanställning ingås på grundval av lönegrad II a på den löneskala som vid tidpunkten för omständigheterna i målet vid den nationella domstolen gällde för kollektivavtalet för offentligtanställda (BAT).

Tvisten vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

- 6 MPG har bildats som en allmännyttig förening enligt den tyska privaträtten. MPG driver flera vetenskapliga forskningsinstitut i Tyskland och i andra europeiska länder.
- 7 Dessa forskningsinstitut, kallade Max Planck-institut, inriktar sig, i allmänhetens intresse, på naturvetenskap, biologi, humaniora och samhällsvetenskap.
- 8 MPG har två metoder för att främja unga forskare, närmare bestämt genom stipendieavtal eller anställningsavtal, inom ramen för vilka nämnda forskare bland annat kan förbereda en avhandling.
- 9 De två metoderna för stöd till doktoranderna skiljer sig huvudsakligen på följande sätt:
 - Stipendiaten är inte skyldig att utföra något arbete för det ifrågavarande institutet utan kan helt inrikta sig på det arbete som hänger samman med dennes avhandling.
 - Innehavaren av ett anställningsavtal BAT II a på halvtid är skyldig att utföra arbete på institutionen och kan endast använda institutionens inrättningar för sin avhandling efter arbetstid.
- 10 De två typerna av avtal skiljer sig även åt vad gäller avtalsinnehavarnas skattskyldighet och deras anslutning till det sociala trygghetssystemet.

- 11 Stipendiater är alltså inte inkomstskattskyldiga och inte anslutna till det sociala trygghetssystemet. De doktorander som däremot är innehavare av ett anställningsavtal BAT II a på halvtid är skattskyldiga för inkomst och måste betala in avgifter avseende den socialförsäkring som är knuten till deras anställning.
- 12 Under perioden mellan den 7 februari 2000 och den 31 juli 2003 var Andrea Raccanelli, som är italiensk medborgare, verksam vid MPI i samband med sin doktorsavhandling. Hans arbete baserades på en skrivelse från MPI av den 7 februari 2000, som också undertecknats av honom.
- 13 Genom denna skrivelse beviljade MPI honom för perioden mellan den 7 februari 2000 och den 6 februari 2002 ett månatligt stipendium så att han i Tyskland och utomlands skulle kunna förbereda sin doktorsavhandling med titeln "Utvecklingen av en bolometerkamera för våglängder under 300 μm ".
- 14 Nämnda skrivelse hade följande lydelse:

"Genom att motta stipendiet förpliktas Ni att fullständigt ägna Er åt det syfte som eftersträvas med stipendiet. Övrig verksamhet kräver ett föregående godkännande från institutets ledning.

Stipendiet betalas ut som tillägg till uppehälle men inte som ersättning för Ert vetenskapliga arbete.

Genom att motta stipendiet är Ni inte förpliktad att utöva avlönad verksamhet för Max-Planck-Gesellschaft. Stipendiet är därför undantaget från inkomstskatt i enlighet med 3 § punkt 44 inkomstskattelagen [(Einkommensteuergesetz)] liksom från löneskatt enligt 6 § punkt 22 genomförandeförordningen avseende inkomst-

skatt [(Lohnsteuerdurchführungsverordnung)], och således också från avgifter till socialförsäkringssystemet.”

- 15 Genom ett tilläggsavtal av den 29 november 2001 till ”doktorandavtalet” förlängdes detta senare till och med den 6 augusti 2002, och sedan till och med den 6 maj 2003. Den 19 maj 2003 ingick parterna ett avtal rörande perioden mellan den 7 maj och den 31 juli 2003. Detta avtal hade följande lydelse:

”Andrea Raccanelli kommer mellan den 7 maj 2003 och den 31 juli 2003 att närvara som gäst vid vårt institut. Institutet kommer att ställa honom en lämplig arbetsplats till förfogande och dess medarbetare kommer att vägleda honom.

Övriga anordningar står honom till förfogande inom ramen för institutets riktlinjer och dessas tillämpningsbestämmelser. Han är förpliktad att följa dessa bestämmelser.

Något anställningsförhållande kan inte grundas på vistelsen såsom gästforskare och någon ersättning kommer inte heller att betalas ut.

...”

- 16 Andrea Raccanelli väckte talan vid Arbeitsgericht Bonn i syfte att få fastställt att det under perioden mellan den 7 februari 2000 och den 31 juli 2003 förelegat ett anställningsförhållande mellan honom och MPG.
- 17 Andrea Raccanelli gjorde gällande att han under denna period behandlats på samma sätt som de tyska doktorander som omfattades av ett anställningsavtal BAT II a på halvtid. Han hävdade också att dessa avtal, vilka i synnerhet medför förmånen av att vara ansluten till socialförsäkringssystemet, endast ingås med tyska doktorander.

18 MPG bestred dessa påståenden.

19 Utan att uttala sig om de faktiska omständigheterna kring parternas avtalsförhållande under den ifrågavarande perioden, utgick den hänskjutande domstolen från principen att graden av Andrea Raccanellis personliga beroende av MPI inte var tillräcklig för att ett anställningsförhållande dem emellan skulle antas föreligga.

20 Den hänskjutande domstolen har ställt sig frågande till huruvida MPG, med hänsyn till dess organisation som en privaträttslig förening, är bundet av icke-diskrimineringsprincipen som om den var ett offentlighetsorgan.

21 Arbeitsgericht Bonn beslutade mot denna bakgrund att vilandeförklara målet och ställa följande frågor till domstolen:

”1) Ska klaganden betraktas som en arbetstagare, i den mening som avses med gemenskapsbegreppet arbetstagare, om det av honom inte krävs mer arbete än av doktorander med anställningsavtal BAT/2?

2) För det fall den första frågan ska besvaras nekande: Ska artikel 7 i förordning ... nr 1612/68 ... tolkas så, att en icke-diskriminering endast kan föreligga om klaganden, innan han påbörjade sin tid som doktorand vid motparten, åtminstone hade haft rätt att välja mellan ett anställningsavtal och ett stipendium?

- 3) För det fall den andra frågan ska besvaras så, att klaganden skulle ha getts möjlighet att teckna ett anställningsavtal, uppkommer följande fråga:

Vilka rättsföljder får en konstaterad diskriminering på grund av nationalitet?”

Prövning av tolkningsfrågorna

Huruvida begäran om förhandsavgörande kan upptas till sakprövning

- 22 MPG har i sitt skriftliga yttrande gjort gällande att begäran om förhandsavgörande ska avvisas.
- 23 Enligt MPG har nämligen den hänskjutande domstolen dels underlåtit att fastställa omständigheterna i tvisten mellan parterna, dels försummat att motivera de ställda frågorna. Domstolen har således inte tillräckligt med underlag för att kunna lämna ett användbart svar på frågorna.
- 24 Det ska i detta hänseende påpekas att det enligt domstolens fasta rättspraxis krävs att den nationella domstolen klargör den faktiska och rättsliga bakgrunden till de frågor som ställs, eller att den åtminstone förklarar de faktiska omständigheter som ligger till grund för dessa frågor, eftersom det är nödvändigt att komma fram till en tolkning av gemenskapsrätten som är användbar för den nationella domstolen (dom av den 17 februari 2005 i mål C-134/03, Viacom Outdoor, REG 2005, s. I-1167, punkt 22, och av den 14 december 2006 i mål C-217/05, Confederación Española de Empresarios de Estaciones de Servicio, REG 2006, s. I-11987, punkt 26).

- 25 Dessutom ska de uppgifter som lämnas i besluten om hänskjutande inte enbart göra det möjligt för domstolen att lämna användbara svar utan även ge såväl medlemsstaternas regeringar som andra berörda parter möjlighet att avge yttranden i enlighet med artikel 20 i domstolens stadga (beslut av den 2 mars 1999 i mål C-422/98, Colonia Versicherung m.fl., REG 1999, s. I-1279, punkt 5, och dom av den 8 november 2007 i mål C-20/05, Schwibbert, REG 2007, s. I-9447, punkt 21).
- 26 I syfte att säkerställa att de uppgifter som Arbeitsgericht Bonn lämnat uppfyller dessa krav ska arten och räckvidden av de ställda frågorna beaktas (se, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Confederación Española de Empresarios de Estaciones de Servicio, punkt 29).
- 27 I detta avseende konstaterar domstolen att den första tolkningsfrågan är formulerad i mycket allmänna ordalag, genom att den avser tolkningen av gemenskapsbegreppet arbetstagare såsom detta framgår av artikel 39 EG och artikel 7 i förordning nr 1612/68.
- 28 De frågor som Arbeitsgericht Bonn ställt i andra hand avser icke-diskrimineringsprincipen, som behandlas i artikel 12 EG.
- 29 Även om begäran om förhandsavgörande visserligen innehåller brister, såväl vad gäller framställningen av omständigheterna i det nationella målet som vad gäller skälen till begäran, har domstolen ändå tillräckligt med uppgifter för att kunna avgöra räckvidden av de ställda frågorna och tolka de ifrågavarande gemenskapsbestämmelserna, i syfte att lämna ett användbart svar på dessa frågor.
- 30 Europeiska gemenskapernas kommission och i viss mån MPG har dessutom ansett det vara möjligt att inkomma med yttranden till domstolen på grundval av de uppgifter som har lämnats av den hänskjutande domstolen.

- 31 Under dessa omständigheter ska begäran om förhandsavgörande anses kunna tas upp till sakprövning.

Prövning i sak

Den första frågan

- 32 Den hänskjutande domstolen har ställt sin första fråga för att få klarhet i huruvida en sådan forskare som klaganden i det nationella målet, det vill säga en forskare som förbereder en doktorsavhandling på grundval av ett stipendieavtal som ingåtts med MPG, ska betraktas som en arbetstagare i den mening som avses i artikel 39 EG, när det av honom krävs lika mycket arbete som av en forskare som förbereder en doktorsavhandling på grundval av ett BAT/2-avtal som ingåtts med denna institution.
- 33 I detta avseende ska det erinras om att begreppet arbetstagare, i den mening som avses i artikel 39 EG, enligt domstolens fasta rättspraxis är ett gemenskapsrättsligt begrepp som inte ska tolkas restriktivt. Varje person som utför verkligt och faktiskt arbete, med undantag av arbete som utförs i så liten omfattning att det framstår som marginellt och sidoordnat, ska betraktas som en arbetstagare. Kännetecknet för ett arbetsförhållande är enligt denna rättspraxis att en person under en viss tid mot ersättning utför arbete åt en annan person under dennes ledning (se, bland annat, dom av den 3 juli 1986 i mål 66/85, Lawrie-Blum, REG 1986, s. 2121, punkterna 16 och 17, svensk specialutgåva, volym 8, s. 661, av den 23 mars 2004 i mål C-138/02, Collins, REG 2004, s. I-2703, punkt 26, och av den 7 september 2004 i mål C-456/02, Trojani, REG 2004, s. I-7573, punkt 15).
- 34 Klaganden i det nationella målet kan endast betraktas som en arbetstagare om den hänskjutande domstolen, som är ensam behörig att pröva omständigheterna i det nationella målet, konstaterar att rekvisiten för ett anställningsförhållande i detta

mål varit uppfyllda, det vill säga att det varit fråga om ett lydtnadsförhållande och utbetalning av en ersättning.

35 Eftersom det är den hänskjutande domstolen som ska kontrollera om de kriterier som anges i punkt 33 ovan är uppfyllda, borde dess kontroll bland annat omfatta innehållet i doktorandavtalet och tilläggsavtalet liksom det sätt på vilket dessa avtal genomfördes.

36 Även om det mot bakgrund av det ovanstående kan konstateras att Andrea Raccanelis egenskap av arbetstagare i den mening som avses i artikel 39 EG ska bedömas objektivt enligt de kriterier som anges ovan i punkt 33, kan det inte dras någon slutsats vad gäller denna egenskap på grundval av en relativ jämförelse mellan det arbete som klaganden i det nationella målet har utfört och det arbete som en forskare som förbereder en doktorsavhandling på grundval av ett anställningsavtal BAT/2, som ingåtts med MPG, utför eller har utfört.

37 Under dessa omständigheter ska den första frågan besvaras enligt följande: En forskare som befinner sig i en sådan situation som klaganden i det nationella målet, det vill säga som förbereder en doktorsavhandling på grundval av ett stipendieavtal som ingåtts med MPG, ska endast betraktas som en arbetstagare i den mening som avses i artikel 39 EG om han, under en viss tid, utfört arbete under ledning av ett till denna förening hörande institut och om han, i utbyte mot detta arbete, erhåller lön. Det ankommer på den nationella domstolen att göra en sådan prövning av de faktiska omständigheterna som är nödvändig i syfte att avgöra huruvida så är fallet i det mål som är anhängigt vid den.

Den andra frågan

38 Den hänskjutande domstolen har ställt den andra frågan för att få klarhet i huruvida det endast kan vara fråga om en diskriminering om klaganden i det nationella målet, innan han påbörjade sin tid som doktorand vid MPG, åtminstone hade haft rätt att välja mellan ett anställningsavtal och ett stipendium.

- 39 Domstolen påpekar inledningsvis att frågan om huruvida Andrea Raccanelli, utan att vara arbetstagare i den mening som avses i artikel 39 EG och artikel 7 i förordning nr 1612/68, hade haft rätt att på grundval av MPG:s praxis välja mellan ett stipendieavtal och ett anställningsavtal BAT/2, omfattas av den nationella rätten som det inte ankommer på domstolen att pröva.
- 40 Det framgår emellertid av den andra delen i skälen till beslutet om hänskjutande att Arbeitsgericht Bonn, med den andra frågan, vill få klarhet i huruvida MPG, oaktat dess organisation som en privaträttslig förening, är bunden av icke-diskrimineringsprincipen som om den var ett offentligt organ och om detta således föranleder en skyldighet för denna förening att ge Andrea Raccanelli möjlighet att välja mellan ett stipendium och ett anställningsavtal.
- 41 I detta avseende ska det för det första påpekas att den fria rörligheten för arbetstagare enligt artikel 39 EG innebär att all diskriminering av arbetstagare från medlemsstaterna på grund av nationalitet ska avskaffas vad gäller anställning, lön och övriga arbets- och anställningsvillkor (dom av den 6 juni 2000 i mål C-281/98, Angonese, REG 2000, s. I-4139, punkt 29).
- 42 För det andra ska det framhållas att icke-diskrimineringsprincipen i artikel 39 EG är formulerad i allmänna ordalag och att den inte särskilt riktar sig till medlemsstaterna eller offentligt organ.
- 43 Domstolen har således fastställt att förbudet mot diskriminering på grund av nationalitet inte endast gäller offentliga myndigheters verksamhet, utan också omfattar andra former av reglering, som syftar till att på ett kollektivt sätt reglera förvärvsarbete och tillhandahållande av tjänster (se dom av den 12 december 1974 i mål 36/74, Walrave och Koch, REG 1974, s. 1405, punkt 17, svensk specialutgåva, volym 2, s. 409, och domen i det ovannämnda målet Angonese, punkt 31).

- 44 Domstolen har nämligen funnit att avskaffandet medlemsstaterna emellan av hindren för fri rörlighet för personer skulle äventyras, om avskaffandet av statliga hinder skulle kunna motverkas av hinder som följer av att sammanslutningar och organisationer som inte är offentligrättsligt reglerade utövar sin rättsliga autonomi (se domen i det ovannämnda målet *Walrave och Koch*, punkt 18, och dom av den 15 december 1995 i mål C-415/93, *Bosman*, REG 1995, s. I-4921, punkt 83).
- 45 Vad gäller artikel 39 EG som anger en grundläggande frihet och som utgör en konkret tillämpning av det allmänna förbudet mot diskriminering i artikel 12 EG har domstolen således bedömt att förbudet mot diskriminering även omfattar alla avtal som på ett kollektivt sätt reglerar förvärvsarbete, samt avtal mellan enskilda (se dom av den 8 april 1976 i mål 43/75, *Defrenne*, REG 1976, s. 455, punkt 39, svensk specialutgåva, volym 3, s. 59, och domen i det ovannämnda målet *Angonese*, punkterna 34 och 35).
- 46 Domstolen konstaterar således att förbudet mot diskriminering på grund av nationalitet, som anges i artikel 39 EG, även omfattar privaträttsliga föreningar som MPG.
- 47 Vad gäller frågan om huruvida detta föranleder en skyldighet för MPG att ge Andrea Raccanelli möjlighet att välja mellan ett stipendieavtal och ett anställningsavtal, bör den besvaras på så sätt att det av domstolens fasta rättspraxis följer att en diskriminering föreligger när olika regler tillämpas på lika situationer eller när samma regel tillämpas på olika situationer (se, för ett liknande resonemang, dom av den 29 april 1999 i mål C-311/97, *Royal Bank of Scotland*, REG 1999, s. I-2651, punkt 26). Det ankommer på den nationella domstolen att avgöra huruvida denna valmöjlighet eventuellt har nekats på grund av att olika regler, under sådana omständigheter som dem i det nationella målet, har tillämpats på lika situationer, och huruvida detta har medfört att inhemska och utländska doktorander har behandlats olika.
- 48 Under dessa omständigheter ska den andra frågan besvaras enligt följande: En privaträttslig förening som MPG ska iaktta icke-diskrimineringsprincipen gentemot

arbetstagare i den mening som avses i artikel 39 EG. Det ankommer på den nationella domstolen att i sådana situationer som dem i det nationella målet fastställa huruvida inhemska doktorander inte har behandlats på samma sätt som utländska doktorander.

Den tredje frågan

49 Den hänskjutande domstolen har ställt sin tredje fråga för att få klarhet i följderna av att en utländsk doktorand diskrimineras genom att han inte har getts möjlighet att sluta ett anställningsavtal med MPG.

50 I detta avseende konstaterar domstolen att det varken i artikel 39 EG eller i bestämmelserna i förordning nr 1612/68 föreskrivs att medlemsstaterna eller en sådan förening som MPG ska vidta någon bestämd åtgärd vid överträdelse av diskrimineringsförbudet, utan dessa ges frihet att välja mellan de olika lösningar som är lämpliga för att uppnå målen med dessa bestämmelser beroende på de olika situationer som kan uppstå (se, för ett liknande resonemang, dom av den 10 april 1984 i mål 14/83, von Colson och Kamann, REG 1984, s. 1891, punkt 18, svensk specialutgåva, volym 7, s. 577, och av den 11 oktober 2007 i mål C-460/06, Paquay, REG 2007, s. I-8511, punkt 44).

51 Såsom kommissionen angett i sitt skriftliga yttrande ankommer det således på den hänskjutande domstolen att mot bakgrund av den nationella lagstiftningen rörande utomobligatoriskt ansvar fastställa den ersättning som klaganden i det nationella målet har rätt att kräva.

52 Under dessa förutsättningar ska den tredje frågan besvaras enligt följande: För det fall att klaganden i det nationella målet har rätt att åberopa en skada som uppkommit

till följd av att han diskriminerats, ankommer det på den hänskjutande domstolen att mot bakgrund av den nationella lagstiftningen rörande utomobligatoriskt ansvar fastställa den ersättning som denne har rätt att kräva.

Rättegångskostnader

53 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i målet vid den nationella domstolen utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den hänskjutande domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (femte avdelningen) följande:

- 1) En forskare som befinner sig i en sådan situation som klaganden i det nationella målet, det vill säga som förbereder en doktorsavhandling på grundval av ett stipendieavtal som ingåtts med Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften eV, ska endast betraktas som en arbetstagare i den mening som avses i artikel 39 EG om han, under en viss tid, utfört arbete under ledning av ett till denna förening hörande institut och om han, i utbyte mot detta arbete, erhåller lön. Det ankommer på den nationella domstolen att göra en sådan prövning av de faktiska omständigheterna som är nödvändig i syfte att avgöra huruvida så är fallet i det mål som är anhängigt vid den.

- 2) En privaträttslig förening som Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften eV ska iaktta icke-diskrimineringsprincipen gentemot arbetstagare i den mening som avses i artikel 39 EG. Det ankommer på den nationella domstolen att i sådana situationer som dem i det nationella målet fastställa huruvida inhemska doktorander inte har behandlats på samma sätt som utländska doktorander.

- 3) För det fall att klaganden i det nationella målet har rätt att åberopa en skada som uppkommit till följd av att han diskriminerats, ankommer det på den hänskjutande domstolen att mot bakgrund av den nationella lagstiftningen rörande utomobligatoriskt ansvar fastställa den ersättning som denne har rätt att kräva.

Underskrifter